

AMIR TEMUR DAVRIDA O'ZBEK DAVLATCHILIGI VA DAVLAT BOSHQARUVI

Muallif: Ne'matov Shoxrux Soxibiddin o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Tarix 7TS-guruh 4-kurs

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada Amir Temur hukmronligi davrida Movarounnahrda markazlashgan davlatning shakllanishi, davlat boshqaruvi, harbiy tizim va tashqi siyosatning asosiy jihatlari ko'rib chiqiladi. XIV asrning ikkinchi yarmida mintaqada yuzaga kelgan siyosiy vaziyat, Temurning hokimiyatga kelishi, markaziy va mahalliy boshqaruv o'rtasidagi munosabatlar, amirlar hamda mansabdorlarning vazifalari yoritiladi. Shuningdek, "Temur tuzuklari"ning tarixiy manba sifatidagi o'rni va undan foydalanishda e'tibor berilishi kerak bo'lgan masalalar muhokama qilinadi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, Temur davlati kuchli harbiy tashkilot, qat'iy boshqaruv va iqtisodiy markazlarni nazorat qilishga tayangan. Shu bilan birga, davlat tizimining barqarorligi hukmdor shaxsi va harbiy-siyosiy elita bilan munosabatlarga ham bog'liq bo'lgan.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Movarounnahr, davlatchilik, davlat boshqaruvi, markazlashgan davlat, Temur tuzuklari, harbiy tizim, diplomatiya.

KIRISH

XIV asrning o'rtalarida Movarounnahrda siyosiy vaziyat ancha murakkab edi. Chig'atoy ulusida markaziy hokimiyat zaiflashib, mahalliy amirlar o'rtasida ta'sir uchun kurash kuchaygan. Bunday sharoitda shaharlar, savdo yo'llari va dehqonchilik vohalarini bir siyosiy markaz atrofida birlashtirish muhim masalaga aylandi. Amir Temur aynan shu davrda siyosiy maydonga chiqib, uzoq davom etgan kurashlar natijasida Movarounnahrda o'z hokimiyatini mustahkamladi.

Amir Temur tarixda, avvalo, yirik davlat arbobi va sarkarda sifatida tanilgan. Uning faoliyatini faqat harbiy yurishlar orqali baholash yetarli emas. Davlatni

boshqarish, viloyatlardagi tartibni saqlash, soliq va moliya ishlarini tashkil etish, elchilar bilan munosabat yuritish ham uning siyosatida muhim o‘rin tutgan. Samarqandning poytaxt sifatida rivojlantirilishi va turli hududlardan hunarmandlar hamda ustalarning keltirilishi ham davlatning iqtisodiy va madaniy hayotiga ta’sir ko‘rsatgan.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, Amir Temur davridagi boshqaruv tajribasi O‘zbekiston tarixidagi muhim siyosiy bosqichlardan birini tashkil etadi. Biroq o‘sha davrdagi davlatni bugungi milliy davlat tushunchasi bilan aynan tenglashtirish to‘g‘ri emas. Temur davlati o‘rta asrlarga xos sulolaviy hokimiyat, harbiy tayanch va turli hududlarni birlashtirgan siyosiy tuzilma edi. Shuning uchun uning tarixini o‘z davrining sharoiti va manbalari asosida o‘rganish kerak.

Maqolaning maqsadi — Amir Temur davrida davlat boshqaruvi qanday tashkil etilganini, markaziy hokimiyat va mahalliy boshqaruvning o‘zaro aloqalarini hamda harbiy va tashqi siyosatning davlat mustahkamlanishidagi o‘rnini yoritish. Shu maqsadda davrning siyosiy sharoiti, boshqaruv tizimi, harbiy tashkilot, iqtisodiy siyosat va tarixiy manbalar tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Amir Temur davrini o‘rganishda yozma manbalar va keyingi tarixiy tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega. Nizomiddin Shomiy va Sharafiddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma” asarlari Temurning yurishlari, siyosiy faoliyati va davlat ishlariga oid ma’lumotlarni beradi [1; 2]. Bu asarlar hukmdor saroyi bilan bog‘liq muhitda yozilganligi sababli, ularda Temurning g‘alabalari va fazilatlarini ko‘proq ta’kidlanadi. Shuning uchun ulardagi xabarlarini boshqa manbalar bilan solishtirib o‘rganish maqsadga muvofiq.

Ibn Arabshohning Temur haqidagi asari voqealarga boshqa nuqtayi nazardan qarashi bilan ajralib turadi [3]. Muallif Temur yurishlari oqibatida zarar ko‘rgan hududlar haqida yozgan va hukmdorga tanqidiy munosabat bildirgan. Shu sababli bu manbada ham muallifning shaxsiy qarashi va davr siyosiy muhitini hisobga olish kerak. Kastiliya elchisi Rui Gonsales de Klavixoning Samarqandga safari haqidagi

qaydlari esa Temur saroyi, shahar hayoti, elchilik marosimlari va xalqaro aloqalar haqida qimmatli ma'lumot beradi [4].

Zamonaviy tadqiqotlarda Beatrice Forbes Manz Temur hokimiyatining siyosiy asoslari va uning atrofidagi amirlar bilan munosabatlarini tahlil qilgan [5]. Marie Favereau va boshqa tadqiqotchilarning o'rta asr Yevroosiyo siyosiy tuzilmalari haqidagi ishlari esa ko'chmanchi va o'troq dunyo o'rtasidagi aloqalarni kengroq tushunishga yordam beradi. O'zbekiston tarixiga oid darslik va ilmiy adabiyotlarda ham Temur davrida markazlashgan hokimiyat, Samarqandning mavqei va harbiy yurishlar masalalari yoritilgan. Adabiyotlarni ko'rib chiqish shuni ko'rsatadiki, Amir Temur davlati haqida ma'lumotlar ko'p bo'lsa-da, ularning barchasi bir xil maqsadda yozilmagan. Saroy tarixchilari hukmdor faoliyatini ulug'lagan bo'lsa, ayrim tashqi kuzatuvchilar va tanqidchilar boshqa jihatlariga e'tibor bergan. Shu sababli maqolada birgina manbaga tayanmasdan, turli qarashlarni qiyoslashga harakat qilinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolani tayyorlashda tarixiylik, qiyosiy tahlil va manbalarni umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tarixiylik usuli Amir Temur faoliyatini XIV–XV asrlardagi siyosiy va ijtimoiy sharoitda ko'rib chiqishga yordam beradi. Qiyosiy tahlil saroy tarixchilari, elchilar va keyingi tadqiqotchilar bergan ma'lumotlarni solishtirish uchun qo'llanildi. Shuningdek, davlat boshqaruvi, harbiy tashkilot va tashqi siyosatga oid ma'lumotlar mavzular bo'yicha guruhlandi.

Ushbu maqola yangi arxiv hujjatlari yoki arxeologik tadqiqotga asoslanmaydi. Uning asosini mavjud tarixiy manbalar va ilmiy adabiyotlarni o'rganish tashkil etadi. Ayrim ma'muriy lavozimlar, qonun-qoidalar va "Temur tuzuklari"ning matni bilan bog'liq masalalar tarixshunoslikda turlicha talqin qilinishi mumkin. Shuning uchun maqolada barcha ma'lumotlar mutlaq va bahsdan xoli haqiqat sifatida emas, mavjud manbalarga tayangan tarixiy izoh sifatida beriladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1. XIV asrda Movarounnahrdagi siyosiy vaziyat

Amir Temurning davlat arbobi sifatida maydonga chiqishi o'sha davrdagi siyosiy beqarorlik bilan chambarchas bog'liq. Chig'atoy ulusida markaziy hokimiyatning zaiflashuvi mahalliy amirlarning mustaqil harakat qilishiga imkon yaratgan edi. Movarounnahrda turli guruhlar o'rtasidagi raqobat savdo, dehqonchilik va shahar hayotiga ham ta'sir ko'rsatgan. Hududni yagona hokimiyat ostida birlashtirish uchun nafaqat harbiy kuch, balki mahalliy zodagonlar bilan kelishuv va siyosiy tayanch ham zarur edi.

Temur 1336-yilda Kesh vohasida, hozirgi Shahrisabz atrofida tug'ilgan. U dastlab mahalliy siyosiy kurashlar ichida tajriba orttirgan, keyinchalik Amir Husayn bilan ittifoq tuzgan. 1370-yilda Balxdagi voqealardan so'ng Movarounnahrda yetakchi hokimiyatni qo'lga kiritdi. Temur Chingizxon avlodidan bo'lmagani sababli o'zini xon deb e'lon qilish o'rniga, "amir" unvonidan foydalandi va Chig'atoy naslidan bo'lgan hukmdorlarni rasmiy jihatdan saqlab turdi. Bu usul o'sha davrda hukmdorlik qonuniyligini asoslash bilan bog'liq edi [5; 6].

Samarqand davlatning siyosiy markaziga aylantirildi. Shahar nafaqat hukumat qarorlari qabul qilinadigan joy, balki savdo, hunarmandchilik va me'morchilik rivojlangan markaz ham bo'ldi. Temur turli yurishlar davomida keng hududlarni o'ziga bo'ysundirdi, biroq bu hududlarning barchasi bir xil usulda boshqarilmagan. Ayrim joylarda mahalliy hukmdorlar o'z lavozimida qoldirilgan, boshqalariga esa Temurga sodiq amirlar tayinlangan. Demak, davlatni birlashtirishda markaziy nazorat bilan mahalliy sharoitni hisobga olish birgalikda ishlagan.

Temur davlatida oliy siyosiy va harbiy hokimiyat hukmdor qo'lida jamlangan edi. Muhim qarorlar, yirik yurishlar, elchilarni qabul qilish va hududlarni boshqarishga oid masalalar markaziy hokimiyat tomonidan hal etilgan. Biroq bunday katta davlatni faqat hukmdorning o'zi boshqara olmasdi. Saroy amaldorlari, harbiy boshliqlar, kotiblar va mahalliy hokimlar davlat ishlarini yuritishda muhim rol o'ynagan.

Davlat boshqaruvida maslahatlashuv va kengashlar ham muhim bo'lgan. Harbiy yurish yoki katta siyosiy masala oldidan amirlar va tajribali kishilar bilan maslahatlashish hukmdorga vaziyatni baholash imkonini bergan. Shunga qaramay, bu kengashlarni zamonaviy parlament yoki xalq vakilligi organlari bilan tenglashtirib bo'lmaydi. Ular asosan hukmdor atrofidagi siyosiy va harbiy elita ishtirok etadigan maslahat mexanizmlari edi.

Markaziy boshqaruvning samarasi amaldorlarning vazifalarini bajarishi, xabar va buyruqlarning hududlarga yetib borishi hamda hukmdor topshiriqlarining nazorat qilinishiga bog'liq bo'lgan. Katta hududlarni boshqarishda yo'llar, elchilar, xabarchilar va mahalliy hokimlar tarmog'i zarur edi. Bunda Temurning shaxsiy nazorati va sodiqlikka bergan ahamiyati katta bo'lgan. Shu bilan birga, davlatning ko'p jihatdan hukmdor shaxsiga bog'lanib qolishi keyinchalik vorislik masalasida muammolar keltirib chiqargan.

2. Mahalliy boshqaruv va viloyatlar bilan munosabatlar

Temur davlati turli xalqlar, shaharlar va iqtisodiy hududlarni o'z ichiga olgan. Shu sababli barcha viloyatlarda boshqaruvni bir xil shaklda tashkil etish oson bo'lmagan. Mahalliy hokimlar hududdagi tartib, soliq yig'ish, harbiy kuch ajratish va markaziy buyruqlarni bajarish uchun javobgar bo'lgan. Ularning vakolati hududning ahamiyati va hukmdorga sodiqligiga qarab farq qilgan.

Temur ayrim hududlarda o'z qarindoshlari yoki ishonchli amirlarini boshqaruvga qo'ygan. Bu orqali markaziy hokimiyat mahalliy siyosiy kuchlar ustidan nazoratni kuchaytirishga intilgan. Biroq tayinlangan hokimlar o'z hududida yetarlicha kuchga ega bo'lib qolishi ham mumkin edi. Shu sababli hukmdor ularning faoliyatini kuzatish, kerak bo'lsa lavozimdan olish yoki boshqa joyga ko'chirish orqali muvozanatni saqlashga harakat qilgan.

Mahalliy boshqaruv tizimining muhim vazifalaridan biri soliqlarni yig'ish va xo'jalik hayotining davom etishini ta'minlash edi. Dehqonchilik vohalarida suv inshootlarini saqlash, yerga ishlov berish va hosil yetishtirish davlat daromadlari uchun muhim bo'lgan. Savdo yo'llaridagi xavfsizlik esa karvonlarning

harakatlanishi va shaharlarning iqtisodiy faolligiga ta'sir ko'rsatgan. Shu ma'noda, davlat boshqaruvi faqat siyosiy nazorat emas, balki iqtisodiy hayotni tashkil etish bilan ham bog'liq edi.

Amir Temur davlatining kuchayishida qo'shin muhim o'rin tutgan. Temur harbiy yurishlarni puxta rejalashtirish, qo'shin qismlarini muvofiqlashtirish, razvedka ma'lumotlaridan foydalanish va ta'minot masalalariga e'tibor qaratgan sarkarda sifatida tanilgan. Qo'shin tarkibida turli qabila va hududlardan kelgan jangchilar bo'lgan. Ularni umumiy maqsad va harbiy tartib asosida birlashtirish hukmdorning asosiy vazifalaridan biri edi.

Harbiy boshqaruvda amirlar katta rol o'ynagan. Ular qo'shin qismlariga boshchilik qilgan, yurish vaqtida topshiriqlarni bajargan va ayrim hollarda zabt etilgan hududlarda hokimlik vazifasini ham bajargan. Harbiy xizmat bilan siyosiy mavqe o'rtasida yaqin bog'liqlik mavjud edi: muvaffaqiyatli sarkardalar mukofot, lavozim yoki yer-mulk bilan taqdirlanishi mumkin bo'lgan. Biroq amirlarning haddan tashqari kuchayishi markaziy hokimiyat uchun xavf ham tug'dirardi.

Temur yurishlarida intizom va tezkor harakatga katta ahamiyat berilgan. Qo'shin uzoq masofalarga yurish qilgani uchun oziq-ovqat, otlar, qurol-aslaha va yo'l sharoitini hisobga olish zarur edi. Harbiy muvaffaqiyatlar davlat hududini kengaytirgan bo'lsa-da, urushlar ko'plab shahar va aholiga zarar ham yetkazgan. Shu sababli Temur davrini baholaganda, davlat qudrati va bunyodkorlik bilan birga yurishlarning insoniy hamda iqtisodiy oqibatlarini ham unutmaslik kerak.

3. Soliq, iqtisodiyot va shaharlar rivoji

Davlatning uzoq muddat faoliyat yuritishi uchun daromad manbalari zarur bo'lgan. Temur davrida dehqonchilik, hunarmandchilik, ichki va tashqi savdo davlat iqtisodiyotining asosiy qismlarini tashkil etgan. Soliqlar davlat xazinasini to'ldirish, qo'shinni ta'minlash va saroy xarajatlarini qoplashda muhim rol o'ynagan. Biroq soliqlarning aniq miqdori va yig'ilish tartibi hudud, xo'jalik turi hamda davr sharoitiga qarab o'zgarib turgan.

Samarqandning poytaxt sifatida rivojlanishi Temur siyosatining ko'zga ko'ringan jihatlaridan biridir. Shahar atrofida me'moriy inshootlar qurilgan, hunarmandchilik va savdo rivojlangan. Temur yurishlaridan keyin ayrim hududlardan ustalar va hunarmandlar Samarqandga olib kelingani haqida manbalarda ma'lumotlar uchraydi. Bu holat poytaxtning me'moriy qiyofasiga va ishlab chiqarish salohiyatiga ta'sir qilgan, lekin ko'chirilgan kishilar uchun bu jarayon majburiy bo'lgan holatlar ham mavjud edi.

Savdo yo'llarini nazorat qilish ham siyosiy va iqtisodiy jihatdan muhim edi. Movarounnahr Sharq va G'arbni bog'laydigan karvon yo'llari yaqinida joylashgan bo'lib, Samarqand kabi shaharlar turli mamlakatlardan kelgan savdogarlar uchrashadigan markazlarga aylangan. Savdo aloqalari mahsulotlar, hunar tajribasi va madaniy ta'sirlarning tarqalishiga yordam bergan. Shunga qaramay, harbiy yurishlar va siyosiy beqarorlik ayrim davrlarda savdo yo'llariga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Temurning tashqi siyosati harbiy yurishlar bilan bir qatorda diplomatik aloqalarni ham o'z ichiga olgan. U turli hukmdorlar va davlatlar bilan elchilar almashgan, siyosiy ittifoqlar tuzishga yoki raqiblarining imkoniyatlarini cheklashga intilgan. Diplomatiya davlatning xalqaro mavqeini mustahkamlash, savdo yo'llari va strategik hududlar ustidan ta'sir o'rnatish uchun xizmat qilgan.

Rui Gonsales de Klavixoning Samarqandga safari haqidagi qaydlari Temur saroyidagi qabul marosimlari va elchilar bilan munosabatlar haqida muhim tasavvur beradi [4]. Klavixo 1404-yilda Samarqandda bo'lgan va shahar hayoti, saroy marosimlari hamda hukmdor atrofidagi tartibni tasvirlagan. Uning qaydlari tashqi kuzatuvchining qarashlarini aks ettiradi, shu sababli ayrim tafsilotlarni boshqa manbalar bilan solishtirish zarur.

Temurning Usmonli sultoni Boyazid I bilan 1402-yildagi Anqara jangida to'qnashuvi uning g'arbiy siyosatidagi eng muhim voqealardan biri bo'ldi. Bu g'alaba Temurning xalqaro mavqeini oshirdi, biroq mintaqadagi kuchlar muvozanatiga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Xitoy tomonga yurish rejalari ham bo'lgan, ammo Temur 1405-yilda O'trorda vafot etgani sababli bu reja amalga oshmadi.

Ushbu misollar tashqi siyosatning harbiy va diplomatik vositalar bilan birga olib borilganini ko'rsatadi.

4. “Temur tuzuklari” va boshqaruv an'analari

Amir Temur davlatchiligi haqida gap ketganda, ko'pincha “Temur tuzuklari” asari tilga olinadi. Unda hukmdorning davlatni boshqarish, qo'shin tuzish, amaldorlarni tanlash va tartib-intizomni saqlash haqidagi qarashlari bayon qilingan. Asar Temurga nisbat berilgan siyosiy-axloqiy qoidalar majmuasi sifatida katta ta'sirga ega bo'lgan. Biroq uning matni qanday shakllangani, qaysi qismlari aynan Temur davriga borib taqalishi va keyingi davr tahrirlarining ta'siri haqida ilmiy munozaralar mavjud.

Shu sababli “Temur tuzuklari”dan foydalanishda uni o'sha davr voqealarining bevosita va xatosiz qaydi deb qabul qilish to'g'ri emas. Uni boshqa tarixiy manbalar bilan birga o'rganish kerak. Asarda ilgari surilgan maslahat, intizom, adolat, mansabdorlarning mas'uliyati va qo'shin tartibiga oid fikrlar Temur davri siyosiy madaniyatini tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, manbaning kelib chiqishi va matn tarixi haqida ehtiyotkor yondashuv zarur.

Temur boshqaruvining muhim xususiyati markaziy hokimiyatni kuchli saqlash bilan birga tajribali amirlar va mansabdorlarning xizmatidan foydalanish bo'lgan. Hukmdor sadoqatni talab qilgan, lekin boshqaruvda amaliy qobiliyat va harbiy xizmat ham ahamiyat kasb etgan. Bunday tizim katta hududlarni qisqa muddatda boshqarish imkonini bergan. Ammo tizimning ko'p jihatdan hukmdorning shaxsiy obro'si va nazoratiga tayanishi vorislik davrida siyosiy raqobatni kuchaytirgan.

Amir Temur 1405-yilda O'trorda vafot etganidan so'ng, davlat ichida taxt uchun kurash boshlandi. Temur hayotligida birlashtirilgan katta hududlarni saqlab qolish oson bo'lmadi. Uning o'g'illari va nabiralari o'rtasidagi siyosiy raqobat davlatning ayrim qismlarida beqarorlikni keltirib chiqardi. Keyinchalik Shohrux va Ulug'bek davrida Temuriylar sulolasining ayrim hududlarida siyosiy va madaniy hayot yana yuksaldi.

Bu holat Temur davlatining kuchli tomonlari bilan birga zaif jihatlarini ham ko'rsatadi. Markazlashgan boshqaruv va kuchli qo'shin katta hududlarni birlashtirishga yordam bergan, ammo hokimiyatni meros qilib olish tartibi barcha vorislar tomonidan bir xil qabul qilinmagan. Demak, davlatning uzoq muddatli barqarorligi uchun faqat kuchli hukmdor emas, balki kelishilgan vorislik mexanizmi va mustahkam institutlar ham zarur bo'lgan.

Temuriylar davrida me'morchilik, ilm-fan va adabiyot rivojlanib, Samarqand va Hirot kabi markazlar katta shuhrat qozondi. Bu yutuqlarni faqat Temurning o'zi bilan bog'lash to'liq bo'lmaydi: keyingi hukmdorlar, olimlar, me'morlar, hunarmandlar va homiylarning hissasi ham katta bo'lgan. Shunga qaramay, Temur davrida shakllangan siyosiy markaz va iqtisodiy imkoniyatlar keyingi taraqqiyot uchun muhim zamin yaratgan.

5. Amir Temur davlatchiligining asosiy xususiyatlari

Ko'rib chiqilgan manbalar asosida Amir Temur davlatchiligining bir nechta asosiy xususiyatlarini ajratish mumkin. Birinchidan, oliy hokimiyat hukmdor qo'lida jamlangan va davlatning muhim yo'nalishlari markazdan boshqarilgan. Ikkinchidan, harbiy elita davlatning tayanchi bo'lib, amirlar ham qo'shin, ham mahalliy boshqaruvda muhim vazifalarni bajargan. Uchinchidan, mahalliy hokimlarni tayinlash va nazorat qilish orqali keng hududlar ustidan siyosiy ta'sir saqlangan.

To'rtinchidan, iqtisodiy hayot davlat qudrati bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Soliq, dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo davlat xarajatlari hamda shaharlar rivojini ta'minlagan. Beshinchidan, tashqi siyosatda harbiy kuch bilan diplomatik aloqalar birgalikda qo'llangan. Nihoyat, davlat tizimining samarasi hukmdor, amirlar va mahalliy boshqaruv vakillari o'rtasidagi munosabatlarga bog'liq bo'lgan.

Bu xususiyatlar Temur davlatini o'rta asrlar siyosiy tuzilmalari doirasida tushunishga yordam beradi. Uni zamonaviy boshqaruv tizimlari bilan to'g'ridan-to'g'ri tenglashtirish mumkin emas. Biroq markaz va hududlar o'rtasidagi munosabat, mansabdorlarning mas'uliyati, iqtisodiy resurslarni boshqarish va tashqi siyosatni muvofiqlashtirish kabi masalalar tarixiy tajriba sifatida ahamiyatga ega.

1-jadval. Amir Temur davlatchiligining asosiy yo'nalishlari

Yo'nalish	Asosiy xususiyat	Tarixiy ahamiyati
Markaziy boshqaruv	Oliy hokimiyat hukmdor qo'lida jamlangan	Katta hududlarda yagona siyosiy nazorat o'rnatishga yordam bergan
Mahalliy boshqaruv	Viloyatlarga hokimlar va ishonchli amirlar tayinlangan	Hududiy tartib va markaziy buyruqlar ijrosini ta'minlagan
Harbiy tizim	Amirlar boshchiligidagi qo'shin va qat'iy intizom	Davlat hududini kengaytirish va himoya qilish vositasi bo'lgan
Iqtisodiy siyosat	Soliq, dehqonchilik, hunarmandchilik va savdoga tayanish	Davlat xarajatlari va shaharlar rivojini qo'llab-quvvatlagan
Diplomatiya	Elchilar almashinuvi va harbiy-siyosiy kelishuvlar	Davlatning xalqaro aloqalarini kengaytirgan

XULOSA

Maqolada Amir Temur davrida Movarounnahrda markazlashgan davlat shakllanishi va davlat boshqaruvining asosiy jihatlari ko'rib chiqildi. XIV asr o'rtalaridagi siyosiy tarqoqlik sharoitida Temur mahalliy kuchlar bilan kurash va ittifoqlar orqali hokimiyatini mustahkamladi. Samarqandning poytaxtgga aylanishi, hududlarga hokimlar tayinlanishi va harbiy boshqaruvning tashkil etilishi davlatning asosiy tayanchlaridan bo'ldi.

Tahlil natijasida davlat boshqaruvi bir nechta yo'nalishdan iborat bo'lgani ko'rindi. Markaziy hokimiyat siyosiy qarorlarni belgilagan, mahalliy hokimlar esa viloyatlarda tartibni saqlash va soliqlarni yig'ish bilan shug'ullangan. Amirlar harbiy tizimning muhim qismi bo'lish bilan birga, siyosiy boshqaruvda ham ishtirok etgan.

Savdo, dehqonchilik va hunarmandchilik davlatning iqtisodiy asosini tashkil etgan, diplomatik aloqalar esa Temurning xalqaro siyosatida muhim o‘rin tutgan.

Amir Temur davlatchiligining kuchli jihati keng hududlarni yagona siyosiy markazga bo‘ysundira olganida ko‘rinadi. Shu bilan birga, davlatning hukmdor shaxsiga va harbiy elita bilan munosabatlarga kuchli bog‘liqligi vorislik davrida qiyinchiliklar tug‘dirgan. “Temur tuzuklari” va boshqa yozma manbalar boshqaruv haqidagi qarashlarni o‘rganishda muhim bo‘lsa-da, ularni tanqidiy va qiyosiy tahlil qilish zarur.

Umuman olganda, Amir Temur davri O‘zbekiston tarixidagi muhim davlatchilik bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrni xolis o‘rganish uchun uning siyosiy va ma‘muriy yutuqlarini, iqtisodiy hamda madaniy rivojlanishga qo‘shgan hissasini, shuningdek harbiy yurishlarning oqibatlarini birgalikda hisobga olish lozim. Tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, kuchli davlat uchun markaziy boshqaruv bilan bir qatorda barqaror vorislik, mas‘uliyatli boshqaruv va iqtisodiy hayotning izchil ishlashi ham muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nizomiddin Shomiy. Zafarnoma. Fors tilidan tarjima va izohlar bilan nashrlar.
2. Sharafiddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. Amir Temur faoliyatiga oid tarixiy asar.
3. Ibn Arabshoh. Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur (Amir Temur tarixi).
4. Clavijo, Ruy González de. Narrative of the Embassy of Ruy Gonzalez de Clavijo to the Court of Timour at Samarcand, A.D. 1403–1406. Translated by Clements R. Markham. London: Hakluyt Society, 1859.
5. Manz, Beatrice Forbes. The Rise and Rule of Tamerlane. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
6. Encyclopaedia Iranica. “Tīmūr” (Timur) maqolasi. Encyclopaedia Iranica Foundation.
7. O‘zbekiston tarixi. Oliy ta‘lim muassasalari uchun darslik va o‘quv qo‘llanmalar. Toshkent.

8. UNESCO. History of Civilizations of Central Asia. Vol. IV: The Age of Achievement, A.D. 750 to the End of the Fifteenth Century. Paris: UNESCO Publishing, 1998.